Agnė Vaičienė – Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lietuvių kalbos katedros doktorantė.

Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, sintaksė, semantika.

Adresas: Šalnos g. 9–20, Vilnius.

El. paštas: agne.antanaityte@flf.stud.vu.lt.

Agnė Vaičienė: doctoral student of Department of Lithuanian Language, Faculty of Philology, Vilnius University.

Research interests: cognitive linguistics, syntax, semantics.

Address: Šalnos str. 9–20, Vilnius.

E-mail: agne.antanaityte@flf.stud.vu.lt.

Agnė Vaičienė

Vilniaus universitetas

LIETUVIŲ KALBOS KILMININKO SEMANTIKOS TYRIMAI: REZULTATAI IR PERSPEKTYVOS

Anotacija

Lietuvių kalbos vardažodžio kilmininkas yra sudėtingos semantikos kategorija, kurią sudaro daug tarpusavyje susipynusių reikšmių: posesyvumo, kiekio, tikslo, medžiagos ir daugelis kitų. Tačiau lietuvių kalbotyroje nėra sistemingo ir nuoseklaus, vienais teoriniais principais pagrįsto šio linksnio aprašo. Todėl straipsnio tikslas yra apžvelgti jau atliktus lietuvių kalbos kilmininko linksnio tyrimus, palyginti skirtingų tyrėjų darbuose esančius kilmininko reikšmių aprašus ir atsižvelgiant į svarbiausius kognityvinės gramatikos teiginius pateikti kritinių įžvalgų, kodėl būtų aktualu ir reikšminga šį linksnį ištirti pagal kognityvinės gramatikos principus, kurie pastaraisiais dešimtmečiais aktyviai taikomi užsienio lingvistų darbuose.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: linksnis, kilmininkas, kognityvinė gramatika, polisemija, linksnio reikšmė, semantika, morfema, semantinis žemėlapis.

Abstract

The Lithuanian genitive case is a category of complex semantics that consists of many interrelated meanings: possession, quantity, goal, material and many others. However, the present explorations of the Lithuanian genitive case have been carried out according to different theories, thus now Lithuanian linguistics lacks a comprehensive and consistent analysis. Therefore, the aim of this article is to review the findings of the existing Lithuanian genitive case researches, compare meaning descriptions of the Lithuanian genitive

case provided therein and, having regard to the most important Cognitive Grammar principles, to provide critical insights why it would be important and significant to explore the genitive case according to the Cognitive Grammar principles, which have been being actively applied in foreign linguistics for the last two decades.

KEY WORDS: case, genitive, Cognitive Grammar, polisemy, case meaning, semantic, morpheme, semantic map.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v0i16.1028>

Įvadas

Vardažodžio kilmininkas yra vienas įdomiausių lietuvių kalbos linksnių, turintis plačią ir sudėtingą semantiką. Juo žymimi ne tik veiksmažodžio ir jo reikalaujamo (dažnai vienintelio) objektinio argumento santykiai veikiamosios rūšies sakiniuose arba veiksmažodžio ir jo subjektinio argumento santykiai neveikiamosios rūšies sakiniuose, bet ir neapibrėžto kiekio (partityvinis subjektas ir objektas), tikslo, o daiktavardiniuose junginiuose – medžiagos, posesyvumo ir kiti santykiai. Pagal Jerzy Kuryłowicziaus klasifikaciją kilmininkas gali būti laikomas ir gramatiniu, ir semantiniu linksniu¹. Kilmininkas glaudžiai susijęs su prototipiniu subjekto linksniu vardininku ir pats gali žymėti sintaksinį subjektą (veiksnį). Tačiau kilmininkas susijęs ir su galininku – prototipiniu sintaksinio objekto (tiesioginio papildinio) žymėjimo linksniu. Eidamas su daiktavardžiais (adnominalinėje pozicijoje) posesyvinis kilmininkas kaitaliojasi su naudininku (plg. Holvoet 2001, Kerevičienė 2008). Turint omenyje tokią įvairią kilmininko linksnio vietą lietuvių kalbos linksnių sistemoje matyti, kad tai yra sudėtingas ir daug dėmesio reikalaujantis tyrimo objektas.

Šio straipsnio tikslas – apžvelgti lietuvių kalbos kilmininko linksnio tyrimus, ypač atkreipiant dėmesį į jo funkcijų ir semantikos pateikimą, apibendrinti tyrimų rezultatus ir pateikti kritinių įžvalgų bei tyrimo perspektyvų.

¹ Kalbininkas J. Kuryłowiczius (1949, 1964) linksnius dichotomiškai suskirstė į gramatinius ir semantinius. Šis skirtumas atsirado iš teiginio, kad gramatinės reikšmės skiriasi nuo leksinių. Todėl, pasak J. Kuryłowicziaus, gramatiniais linksnio vartosenos atvejais linksnio morfema neturi jokios reikšmės.

A. Holvoeto ir L. Semėnienės teigimu, gramatinį arba semantinį linksnio statusą galima priskirti ne linksniui apskritai, o tam tikriems linksnio vartosenos atvejams (Holvoet, Semėnienė 2004, 13). Vietoj gramatinių ir semantinių linksnių dichotomijos linksnių gramatiškumą siūloma aprašyti kaip laipsniuojamą savybę (ten pat, 22). Pabrėžiama, kad linksniai turi reikšmes, kurių konkretumo lygis priklauso nuo linksnio pozicijos hierarchijoje. Kuo ji žemesnė, tuo linksnio reikšmė konkretesnė.

1. Lietuvių kalbos kilmininko reikšmių tyrimai

1.1. Lietuvių kalbotyroje išsamių linksnių tyrimų nėra gausu. Kaip pažymi Jurgita Kerevičienė, dauguma linksnių tyrimų yra preskriptyvinio pobūdžio, pateikiantys linksnio funkcijų pavyzdžius, surinktus iš įvairių šaltinių, arba aprašantys linksnius didaktiniais sumetimais (Kerevičienė 2008, 17). Kilmininkas dažniausiai aprašomas greta kitų linksnių, mažai tyrimų, skirtų būtent šiam linksniui. Aprašant kilmininko linksnį dažniausiai remiamasi klasikinės mokyklinės ir struktūrinės lingvistikos metodika ir neatsižvelgiama į (platesnį) linksnio vartojimo kontekstą. Skirtingų autorių klasifikacijos labai panašios.

1.2. Apžvelgus lietuvių kalbotyroje esančius tyrimus, juos galima suskirstyti į kelias grupes. Daugiausia linksniavimo sistema tirta istoriniu aspektu: Ernst Fraenkel (1928), Zigmas Zinkevičius (1988), Vytautas Ambrazas (2006). Kita gana gausi tyrimų grupė yra dabartinės lietuvių kalbos linksnių vartojimo tyrimai normos aspektu: Jonas Jablonskis (1928), Jonas Šukys (1976), Rita Miliūnaitė (2003). Trečiajai linksnio tyrimų grupei priskirtini darbai, kuriuose lietuvių kalbos kilmininko reikšmės aprašomos vadovaujantis tradicine kalbotyra. Vieni pirmųjų tokio pobūdžio darbų yra 1963 m. išėjusi Jono Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė* ir *Lietuvių kalbos gramatikos* I ir III tomai (1965; 1976). 1976 m. išėjo Vito Labučio sintaksei skirta studija *Žodžių junginių problemos*, 1988 m. išleista Vytauto Sirtauto ir Česio Grendos *Sintaksė*. 1989 m. išėjusioje Aldonos Paulauskienės studijoje pateikiami teoriniai linksnio analizės principai. Vėliau 1994 m. išleista A. Paulauskienės *Lietuvių kalbos morfologija* ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Kiek vėliau pasirodė V. Ambrazo sudaryta lietuvių kalbos gramatika anglų kalba (1997), o 1999 m. išleista *Lietuvių kalbos enciklopedija*.

1.3. Daugelis tyrėjų kilmininko reikšmės skirsto į grupes pagal veiksmažodžio, valdančio kilmininką, semantiką. J. Balkevičius kilmininko reikšmės pateikia vientisinio sakinio skyriuje aprašydamas sakinio dalių žymėjimą. Jis reikšmės skiria pagal tai, kam jos vartojamos žymėti: taričio vardinei daliai, veiksmui, kokybei ar pažyminiui (Balkevičius 1963, 83–88). *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* kilmininkas aprašomas morfologijos skyriuje, kuriame iškeliama tik bendrosios kilmininko reikšmės,

o priklausančios nuo atskirų žodžių junginio komponentų leksinės reikšmės aprašomos sintaksės skyriuje (LKG 1965, 181). 1976 m. išėjusioje Vito Labučio knygoje laikomasi loginio-semantinio junginio reikšmės suvokimo. Pagrindiniai loginiai-semantiniai žodžių junginių tipai iš esmės rodo priklausomojo dėmens semantinį-sintaksinį vaidmenį žodžių junginyje (Labutis 1976, 72). Kilmininko reikšminės grupės išskiriamos pagal tai, kokius žodžių junginius jos žymi. Skirtingai nei kitų tyrėjų, skiriama instrumentinė reikšmė, priskiriama tokiems junginiams kaip *rankų motas – moja rankomis*.

1989 m. išėjusioje Aldonos Paulauskienės studijoje pateikiami teoriniai linksnio analizės principai. Darbe ryškios struktūralizmo tendencijos (Paulauskienė 1989, 3). Kilmininkas aptariamas pagal tai, ar jis sudaro sintagmą su veiksmažodžiais, ar su daiktavardžiais. Prie posesyvinės reikšmės priskiriami ir tokie atvejai, kuriuose matoma atributinė reikšmė, pvz., *rugpjūčio naktis*². A. Paulauskienė linksnį laiko semantine-sintaksine kategorija ir pagrindine daiktavardžio kategorija ir vadovaudamasi J. Kuryłowicziumi skiria ne invariantines, o pagrindines ir šalutines linksnių reikšmes. Pagal pagrindines reikšmes ji siūlo nustatyti paradigminius linksnių ryšius, nes pagrindinės linksnių reikšmės atspindi subjekto–objekto santykius ir atskleidžia daiktavardžio kaip kalbos dalies esmę, o šalutinės yra aplinkybių reikšmės, kurios sąlygojamos leksinės daiktavardžio semantikos ir sudaro funkcinės linksnio kategorijos periferiją (ten pat, 107). Kilmininką tyrėja aprašo kaip nesavarankišką (priklausomą) linksnį.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (1994) kilmininkas trumpai aptariamas sintaksės skyriuje. Skiriamos objekto, subjekto, tikslo ir pažymimojo kilmininko reikšmės. Prie objekto reikšmės nurodoma, kad su tranzityviniais veiksmažodžiais kilmininkas gali reikšti objekto dalį arba neapibrėžtą kiekį. Skyriuje apie nederinamąją pažyminį skiriamos dar ir tokios reikšmės: priklausymo, kokybės, lyginimo, medžiagos, paskirties, vardo, vietos, laiko, mato ir stiprinamoji (DLKG 1994, 558–561). Tačiau išsamiau aprašomos kilmininką valdančių veiksmažodžių reikšmės, todėl trūksta paties kilmininko reikšmės aprašo. Pratarmėje DLKG autoriai pabrėžia, kad joje naudojosi ir tritomės lietuvių kalbos gramatikos duomeni-

² Remiantis angliška lietuvių kalbos gramatika, toks pavyzdys būtų priskiriamas prie kilmininko laiko reikšmės, plg. *rudens gėlė*.

mis. Pavyzdžiai pateikiami neatsižvelgiant į jų platesnį kontekstą (DLKG 1994, 510–511, 525, 551, 556–563).

1.4. Apibendrinant lietuvių kalbotyros veikaluose esančias kilmininko reikšmes galima daryti išvadą, kad kilmininko reikšmių skyrimas lietuvių kalbotyros veikaluose labai varijuoja ir skirtingi tyrėjai tai pačiai reikšmei pavadinti vartoja skirtingus terminus, pvz., nemaža tyrėjų dalis subjekto reikšmę vadina veikėjo reikšme, lyginimo reikšmė vienu tyrėjų vadinama atžvilgio, kitų – skiriama prie kokybės ar nusakomojo kilmininko reikšmių. Be to, tyrėjai kilmininko reikšmes skiria vadovaudamiesi skirtingais kriterijais. Kilmininko linksnis vienuose darbuose yra aprašomas morfologijos skyriuje, o kituose – sintaksės skyriuje, išryškinant jo sintaksines funkcijas, todėl lietuvių kalbotyroje trūksta nuoseklaus kilmininko linksnio reikšmių aprašo. Taip pat kai kuriuose darbuose kilmininko linksnis suvokiamas kaip sintaksinis papildinys, neatkreipiant dėmesio į jo semantinį turinį.

Siekiant apibendrinti lietuvių kalbotyros darbuose skiriamas kilmininko reikšmes ir parodyti jų įvairovę, sudaryta lentelė. Joje kairėje pusėje, remiantis *Dabartine lietuvių kalbos gramatika* (1994), pateikiamos kilmininko reikšmės, o lentelės viduryje matyti skirtingų tyrėjų kilmininko reikšmių klasifikacijos.

1 lentelės santrumpų paaiškinimai.

JJ 1928 – Jonas Jablonskis, *Linksniai ir prielinksniai* (1928); **JB 1963** – Jonas Balkevičius, *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė* (1963); **LKG I 1965** – *Lietuvių kalbos gramatikos I tomas* (1965); **BK 1972** – Bronius Kalinauskas, *Lietuvių kalbos žodžių junginių sintaksė* (1972); **LKG III 1976** – *Lietuvių kalbos gramatikos III tomas* (1976); **JŠ 1976** – Jonas Šukys, *Taisyklingai vartokime linksnius* (1976); **VL 1976** – *Žodžių junginių problemos* (1976); **VS, ČG 1988** – Vytautas Sirtautas ir Česys Grenda, *Sintaksė* (1988); **AP 1989** – Aldona Paulauskienė, *Gramatinės lietuvių kalbos vardažodžio kategorijos* (1989); **AP 1994** – Aldona Paulauskienė, *Lietuvių kalbos morfologija* (1994); **VA 1997** – Vytautas Ambrazas, *Lithuanian Grammar* (1997); **LKE 1999** – *Lietuvių kalbos enciklopedija* (1999); **RM 2003** – Rita Miliūnaitė, *Sintaksė: linksnų vartojimas* (2003); **VA 2006** – Vytautas Ambrazas, *Istorinė lietuvių kalbos sintaksė* (2006).

1 lentelė

Lietuvių kalbotyros veikaluose skiriamos kilmininko reikšmės

	JJ 1928	JB 1963	LKG I 1965	BK 1972	LKG III 1976	JŠ 1976	VL 1976	VS, ČG 1988	AP 1989	AP 1994	VA 1997	LKE 1999	RM 2003	VA 2006
Objekto	+	+	+	+1	+2	+	+	+	+		+	+	+	+
Neiginio	+	+	+	+	+	+		+		+		+	+	+
Dalies arba neapibrėžto kiekio	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+	+	+
Subjekto	+	+3	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Tikslo	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+
Priklausymo	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Kokybės	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	

Lyginimo	nusak. arba atžvilgio		+ atžvilgio	+ panašumo		+ esminio požymio						+		lygin. standartas	+	Skiriama prie kokybės	
Medžiagos	+		+4	+	+	+	+			+		+		+	+	+	
Paskirties	+		+	+	+					+	+			+	+	+	
Vardo	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	pavadinimas		
Vietos	+	+	+	+	+	+							+	+	+		
Laiko		+	+	+	+								posevyvinis	+	+		+
Mato	nusak. arba atžvilgio		+ atžvilgio	+	+	+ atžvilgio				+	atžvilgio	+	atžvilgio	+	didelio masto, kiekybės	+	atžvilgio
Stiprinamoji	+ tos pat rūšies arba įžymio	+	+	+	+	+		+				+		+	+	gauti sumo	

1 lentelės komentarai.

1 – B. Kalinauskas prie objekto reikšmės priskiria ir neigiamo objekto, stokos arba trūkumo, ir atskirties reikšmes. Atskirai jo yra išskiriamos veikiamojo dalyko ir veikėjo, pvz., *vaikų mokymas, rugių sėjimas*, priežasties, pvz., *pergalės džiaugsmas*, visumos ir išskirties, pvz., *kiekvienas iš jų*, ir daugio, pvz., *daug rankų*, reikšmės. Pastaroji reikšmė daugelio kitų tyrėjų darbuose vadinama kiekybės reikšme.

2 – *Lietuvių kalbos gramatikos III* tome skiriama objekto reikšmė, apimanti apibrėžto, neapibrėžto ir neiginio kilmininko reikšmes. Taip pat atskirai išskiriami kiekybės santykius reiškiantys junginiai, pvz., *duonos kąsnis, butelis vyno* ir pan. Skirtingai nei kituose veikaluose, skiriama kilmininko aplinkybės reikšmė, pvz., *miško garsai* arba *klasės triukšmas*.

3 – J. Balkevičius atskirai išskiria kiekybės turinio kilmininką. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* kiekybės reikšmė aprašoma prie kilmininko objekto reikšmės. Taip pat prie subjekto kilmininko aprašo J. Balkevičius priskiria ir kilmės bei savybinį kilmininką, pvz., *Vilko buvo jau su žiburiu* (Balkevičius 1963, 78).

4 – *Lietuvių kalbos gramatikos I* tome skiriama nusakomoji reikšmė, apimanti šias reikšmes: medžiagos, daikto paskirties, veikiamojo dalyko, vardo ir vietos.

1.5. Apžvelgus lietuvių kalbotyros darbuose skiriamas kilmininko reikšmes ir jų skyrimo kriterijus, galima būtų išskirti ir ketvirtąją grupę, kuriai priskirtini naujausi linksnio kategorijos tyrimai, kuriuose struktūralizmo teorijos aspektai derinami su kai kuriais kognityvinės gramatikos teiginiais. Naujausia linksnio kategorijos interpretacija pateikiama Loretos Semėnienės straipsnyje *Intranzityvinio subjekto žymėjimas vardininku ir / arba kilmininku* (2005). Šiame straipsnyje autorė aptaria veiksnius, nuo kurių priklauso intranzityvinio subjekto žymėjimas vardininku arba kilmininku. Išvadose teigiama, kad tam įtakos turi apibrėžtumas ir žodžių tvarka: kilmininkas dažniau pasirenkamas apibrėžtumo ir formaliu požiūriu žymėtuose sakiniuose (Semėnienė 2005, 67–79). Po metų išėjo dar vienas L. Semėnienės straipsnis apie morfosintaksinį posesyvumo žymėjimą, paskelbtas *Daiktavardinio junginio tyrimuose* (2006). Šiame straipsnyje autorė aptaria posesyvumo tipus, veiksnius, darančius įtaką posesyvinio santykio morfosintaksiniam žymėjimui, atkreipiamas dėmesys į adnominalinio kilmininko kaitaliojimąsi su laisvuuoju naudininku ir veiksniais, nuo kurių tai priklauso.

Į lietuvių kalbos kilmininko reikšmes dėmesį atkreipė Jurgis Pakerys straipsnyje *Veiksma pavadinimo konstrukcijos lietuvių kalbos gramatiko-*

je (2006). J. Pakerys pirmiausia apžvelgia lietuvių gramatikoje esančius veiksmažodinių junginių aprašus, o vėliau pateikia kritinių įžvalgų, kaip šiuos aprašus būtų galima atnaujinti. Aptariama šių junginių dėmenų tvarka, morfosintaksinis žymėjimas, sintaksinio ryšio tipas. Atkreipiamas dėmesys, kad kilmininkais žymimų veiksmažodinių daiktavardžių junginių dėmenys gali būti suvokiami dvejopai, pvz., junginyje *Petro kelionė* pirmasis dėmuo gali būti suvokiamas kaip posesyvinis modifikatorius ir kaip valdomas subjektinis kilmininkas. Kuo veiksmažodinio daiktavardžio reikšmė konkretesnė, tuo didesnė dvejopos interpretacijos tikimybė (Pakerys 2006, 131). Pažymima, kad tipologiniu požiūriu lietuvių kalbos veiksmo pavadinimų konstrukcijos, pvz., *Lietuvos kareivio uniforma* arba *Kolumbo Amerikos atradimas*, priskiriamos dvigubo posesyvo konstrukcijų tipui, nes agentas ir tiesioginis objektas žymimi kaip daiktavardinio junginio posesoriai (ten pat, 132). Analizuodamas tokias konstrukcijas straipsnio autorius teigia, kad posesyvinis kilmininkas pirmiausia vartojamas tada, kai nenurodytas agentas ir kilmininku žymimas dėmuo dėl tam tikrų veiksmų negali būti palaikytas agentu, pvz., *mane atleido iš darbo* plg. *mano atleidimas iš darbo visiems netikėtas*. Vadinasi, priklausomybės ir veiksmo pavadinimo konstrukcijos yra gana artimos viena kitai. Du kilmininkai dėmenų santykius padaro neaiškius, pirmiausia, matyt, dėl galimos posesyvinės interpretacijos. Veiksmo pavadinimo konstrukcija, skolindamasi daiktavardinio junginio struktūrą, gauna ir tipinių (posesyvinių) jo požymių.

1.6. Apibendrinus lietuvių kalbotyroje esančius linksnių aprašus galima daryti išvadą, kad daugelis jų neatskleidžia linksnio reikšmių tarpusavio sąsajų. Lietuvių kalbotyroje trūksta išsamios ir neprieštaringos analizės, nes ankstesniuose lietuvių kalbos kilmininko reikšmių aprašuose reikšmės skiriamos vadovaujantis skirtingais kriterijais. J. Jablonskis rėmėsi jaunagramatikų teorija, tęsiančia antikos tradiciją, paremta loginiu principu. DLKG ir LKG vadovaujasi struktūralizmu ir valentingumo teorija. Lingvistinėje literatūroje daugiausia buvo siekiama nustatyti linksnio kategorijos semantinių požymių struktūrą aprašant arba išvardijant visus linksnio vartojimo atvejus, tačiau jie nebuvo susiejami į visumą. Be to, didžioji tyrimų dalis yra susijusi su linksnio kategorija apskritai, trūksta pavienių linksnių, tarp jų ir kilmininko, išsamų tyrimų. Lietuvių kalbotyros veikaluose aprašomų kilmininko reikšmių skaičius labai įvairuoja. Toliau pateikiama šiuos duomenis apibendrinanti diagrama.

1 diagrama. Kilmininko reikšmių skaičius skirtingų tyrėjų darbuose

2. Kognityvinės lingvistikos teikiamos linksnių semantikos tyrimo perspektyvos

2.1. Analizuojant pastarojo dešimtmečio užsienio kalbininkų atliktus darbus matyti, kad naujausiose studijose tiriant linksnius aktyviai taikoma kognityvinės lingvistikos siūloma linksnių nagrinėjimo metodika. Palyginti neseniai baltų kalbų tyrimuose latvių kalbos naudininką ir kilmininką teoriniais kognityvinės gramatikos pagrindais aprašė Sturla Berg-Olsen (2005). Vienas naujausių linksnio tyrimų yra Ellen Hellebostad Toft disertacija apie senosios norvegų kalbos adnominalinio ir adverbialinio kilmininko reikšmes (2009). Taip pat neseniai išleista Hanne Martine Eckhoff disertacija apie senosios rusų kalbos posesyvinės konstrukcijos, parašyta laikantis kognityvinės konstrukcijų gramatikos principų (2011). Lietuvių kalboje kognityvinė lingvistika yra gana nauja disciplina, linksnio tyrimuose ją kol kas pritaikė tik Jurgita Kerevičienė (2008), tirdama naudininką (lygindama su anglų kalbos naudininku), ir Eglė Žilinskaitė, aprašydama postpozicinių vietininkų ir jų ekvivalentų reikšmes Mikalojaus Daukšos postilėje (2010).

Todėl atsižvelgiant į nuoseklios kilmininko analizės trūkumą, būtų aktualu ir reikšminga šį linksnį ištirti pagal kognityvinės gramatikos principus. Pasirinktas tyrimas lietuvių kalbotyroje būtų naujas, nes kognityvinės

lingvistikos metodu lietuvių kalbos kilmininkas būtų ištirtas ir aprašytas pirmą kartą. Be to, ta pačia metodika jau atlikti latvių kalbos kilmininko ir lietuvių kalbos naudininko tyrimai leistų lietuvių kalbos kilmininko semantiką palyginti su latvių kalbos kilmininko reikšmėmis ir nustatyti lietuvių kalbos kilmininko semantinius ryšius su naudininku. Tyrimas aktualus, nes lietuvių kalbotyra vis dar neturi gretinamiesiems ir tipologiniams tyrimams prieinamo modernia metodika atlikto išsamaus lietuvių kalbos kilmininko semantikos aprašo. Toks aprašas leistų gerokai atnaujinti ir atitinkamą teorinės bei praktinės lietuvių kalbos gramatikos fragmentą.

Todėl toliau šiame straipsnyje pateikiami tam tikri kognityvinės gramatikos teoriniai aspektai ir teiginiai, kuriuos galima pritaikyti norint atlikti išsamią linksnio analizę. Svarbiausi kognityvinės krypties atstovai, padėję šios teorijos pamatus ir ją išplėtoję, yra Ronaldas Langackeris (2002, 2009), Johnas R. Tayloras (2000, 2010) ir Leonardas Talmis (2003).

2.2. Kognityvinėje teorijoje gramatika suvokiama kaip inherentiškai simbolinė, neatsiejama nuo semantinės ir fonologinės struktūros. Morfemos apibrėžiamos kaip minimalūs simboliniai vienetai, kurie yra dvišaliai ir turi semantinę bei fonologinę struktūrą. Kognityvistai nagrinėja reikšmės sąsajas su raiška ir atkreipia dėmesį į kalbėjimo situaciją, taip nutrindami griežtas ribas tarp struktūrinei lingvistikai būdingų aiškių klasių. Pasak Ellen Hellebostad Toft, kognityvinė gramatika yra vartoseną pagrįsta teorija ir gramatinė struktūra paaiškėja per kalbos vartojimą, kaip specifinių vartosenos įvykių apibendrinimai (Toft 2009, 69). Kalbos gramatika, kaip vidinė, psichologinė kalbos sistemos reprezentacija, suvokiama esanti dinamiška. Sąsaja tarp reikšmės ir formos yra arbitrari ir jos susijusios simboliu santykiu, turinčiu conceptualaus vieneto statusą. Simbolinis vienetas yra pagrindinis kognityvinės gramatikos konstruktas, siekiant reprezentuoti visus lingvistinės struktūros tipus: tiek leksinį, tiek gramatinį. Todėl linksnių morfemos traktuojamos kaip turinčios semantinę vertę. Skirtingai nei tradicinė gramatika, kognityvinė gramatika neskiria leksinės ir gramatinės reikšmės, tik išskiria skirtingus semantinio abstraktumo laipsnius (Luraghi 2011, 333). Todėl simboliniai kalbos struktūros vienetai skiriasi abstraktumu. Abstraktieji vienetai išgaunami iš konkretesnių ir turi pastariesiems kategorizuojamąjį poveikį. Abstraktūs kalbos vienetai funkcionuoja kaip konkrečiųjų schemos. Kategoriniais ryšiais siejamų abstraktesnių ir konkretesnių vienetų tinklas ir sudaro kalbos struktūrą, kurią turi

aprašyti gramatika. Toks gramatikos modelis leidžia nustatyti ir apibrėžti prototipinę linksnio reikšmę ir atskleisti jos išplėtimo (instanciacijos) galimybes (periferines reikšmes), nes taip laikomasi kognityvinės poliseminių kalbos vienetų reikšmės sampratos: linksnio reikšmę sudaro tarpusavyje susiję vartosenos tipai, kurių vieni yra būdingesni, prototipiškesni, o kiti – esantys linksnio reikšmių periferijoje. Taip atsisakoma Aristotelio logikos, kad kategorijos turi aiškiai apibrėžtas ribas ir visi jų nariai yra vienodi. Kategorijos yra suvokiamos pagal giminės panašumo principą, t. y. aplink geriausią kategorijos narį – prototipą – yra susitelkę ne tokie prototipiški nariai (Toft 2009, 12). Be to, taip kognityvinė gramatika įveikia tradicinei ir naujagramatikų lingvistikai būdingą atomizmą, struktūrinės lingvistikos bei struktūrinių (gramatinių) ir semantinių linksnių dichotomiją.

2.3. Kognityvine analize pagrįstame kilmininko reikšmių tyrime būtų svarbus semantinio tinklo metodas, kuris labai parankus siekiant aprašyti linksnio, kaip poliseminio kalbos vieneto, struktūrą. Pasak R. Langackerio, linksnio kategorija yra kompleksinė, sudaryta iš besikaitaliojančių reikšmių, kurios jungiasi viena su kita schematiškumo ir semantinio išplėtimo santykiais, tinklo (Langacker 1987, 39). Todėl sudarant semantinį kilmininko linksnio reikšmių tinklą reikėtų remtis faktu, kad linksnio kategorijoje atskiros reikšmės viena su kita siejasi tam tikrais kategorizacijos saitais, apimančiais prototipo išplėtimą, abipusį panašumą ir schematizaciją. Prototipo išplėtimas aiškintinas tuo, kad koks nors kategorijos narys pagal tam tikrus bendrus kognityvinius principus (dalinį panašumą, metaforą, metonimiją ar vaizdinio schemos transformaciją) dažnai yra susijęs su kitu, labiau kolektyvinėje sąmonėje įsitvirtinusi (angl. *established*) nariu. Abipusis panašumas žymi tai, kad kategorijos nariai gali būti panašūs vienas į kitą, t. y. dalytis bendrais bruožais, tačiau nė vienas nėra geresnis ar prastesnis kategorijos atstovas. Schematizacijos konceptas nurodo santykį tarp schemos (abstrakčios charakteristikos, kuri būdinga visiems kategorijos nariams) ir konkrečios lingvistinės išraiškos, kuri ją instancijuoja (Dąbrowska 1997, 6).

Semantiniame tinkle skirtingos linksnio reikšmės, susijusios su lingvistiniais vienetais ir jų prototipais, yra vaizduojamos kaip mazgai (angl. *nodes*), kurie yra susiję vienas su kitu schematiškumo ir semantinio išplėtimo ryšiais. Toliau grafiškai pavaizduota semantinio tinklo schema (Taylor 2010).

1 schema. Semantinis tinklas. Išstinės rodyklės žymi schemą ir jos narius siejančius santykius, o brūkšninės rodyklės jungia prototipą ir jo išplėtimus

Tokio pobūdžio schema jau yra pritaikyta S. Berg-Olsen latvių kalbos kilmininko ir naudininko tyrime ir J. Kerevičienės lietuvių ir anglų kalbos naudininko tyrimuose. Išnagrinėjus šių autorių sudarytus semantinius tinklus matyti, kad semantiniame linksnio reikšmių tinkle vienu metu užfiksuojamos visos reikšmės: ir prototipinės, ir periferinės. Toks tinklas parodo labai sudėtingą linksnio, kaip poliseminio kalbos vieneto, kategorijos struktūrą, išryškina santykius tarp schemas ir konkrečių vartosenos atvejų ir apima tiek abstrakčias, tiek konkrečias reikšmes vienu metu (Kerevičienė 2008, 59). Įdomu, kad nors periferinės konstrukcijos ne taip lengvai kategorizuojamos, jos yra svarbios, nes parodo tas konceptualios erdvės vietas, kur skirtingos kategorijos subkategorijos suartėja arba netgi susilieja į vieną visumą, kuri gali būti suvokiama kaip semantiškai nuosekli, rišli, net jeigu tik labai schematišku reprezentacijos lygiu (Toft 2009, 109). Taigi semantinis tinklas parodo sąsajas tarp reikšmių, kurių nematyti reikšmių sąrašuose ar paprastuose linksnių aprašuose. Tokiu metodu pateikta medžiaga lengvai suprantama ir gali būti pritaikoma praktiškai, pvz., mokantis kalbos. Be to, semantinių tinklų metodas yra patogus būdas siekiant palyginti skirtingose kalbose esančias linksnių reikšmes.

2.4. Kitas svarbus aspektas, aprašant kilmininko reikšmes ir siekiant pateikti jų funkcinės motyvacijos pagrindimą, yra R. Langackerio išplėtotas ir kognityvinės gramatikos tyrimuose plačiai taikomas atskaitos taško konceptas (angl. *reference point*). Šis konceptas plačiai ir sėkmingai buvo pritaikytas ir netgi patikslintas teoriniu atžvilgiu J. Taylora anglų kalbos posesyvinių konstrukcijų tyrimuose (2000), o vėliau jį latvių kalbos kilmininko tyrimuose pritaikė S. Berg-Olsen (2005) ir E. Hellebostad Toft, tirdama senosios norvegų kalbos adnominalinio ir adverbialinio genityvo konstrukcijas (2009).

R. Langackeris atskaitos taško konceptą įvedė tirdamas posesyvumo kategoriją. Jis posesyvumą apibūdina kaip problemišką kategoriją dėl tokių priešasčių: posesyvai yra plačiai vartojami įvairių rūšių santykiams nuskaityti; esama labai daug būdų posesyvumui žymėti, netgi ir vienoje kalboje; posesyvumas figūruoja daugybėje specialių gramatinių konstrukcijų. R. Langackerio teigimu, posesyvumo analizė remiantis metaforomis nėra visiškai patikima, todėl jis siūlo atskaitos taško modelį. Atskaitos taško modelis remiasi idėja, kad norint suvokti ir suprasti vieną objektą paprastai remiamasi kitu objektu kaip atskaitos tašku (Langacker 2009, 81). Tai yra fundamentinis kognityvinio kategorizavimo aspektas. Pavyzdžiui, žmonės paprastai atskirai nesuvokia kūno dalių, tarkim, *antakių* ar *uodegos*. Šie objektai suvokiami tik tokia kontekste, kuriame kalbama apie gyvūnus ar žmones, kurių dalis šie objektai yra. Todėl įprasta, kad žmogus, suvokiamas kaip visuma, yra natūralus atskaitos taškas nustatant mentalinį kontaktą su tam tikra kūno dalimi, bet ne priešingai. Čia išryškėja posesyviniam santykiams būdinga asimetrija. Posesorius kiekvienu atveju aiškiai ir natūraliai atlieka atskaitos taško funkciją, todėl nuosavybės, giminystės ir dalies / visumos santykiai yra prototipiniai posesyvinų konstrukcijų santykiai. Šie santykiai pirmiausia yra prototipiniai dėl to, kad jie yra žymūs / iškilūs ir esantys visame žmogiškajame patyrimo, ir dėl to, kad jie ypač tinka atskaitos taško struktūrai. Pavyzdžiui, žodžių junginyje *Jono namas*, *Jonas* yra suvokiamas kaip atskaitos taškas, pagal kurį yra atpažįstamas kitas objektas, t. y. *namas*. Arba kitas atvejis: koks nors asmuo nėra *tėvas*, *sesuo* ar *teta* pats savaime, taip yra dėl to, kad jis susijęs su konkrečiu referentu, pavyzdžiui, *Joanos mama*.

Kaip dar vieną šio koncepto pranašumą R. Langackeris įvardija tai, kad ši analizė parodo paprastą posesyvinų konstrukcijų vartojimo deskriptyviniuose pasakymuose (pvz., *Osvaldo nužudymas*) priežastį. Tokio proceso dalyviai yra natūralus atskaitos taškas pačiam procesui. Negalima suvokti proceso nesuvokiant jo dalyvių (net jeigu į tai žiūrima schemiškai); įvykio vieta negali būti atskirta nuo jo dalyvių vietos; dalyviai paprastai yra konkretūs ir lengvai atpažįstami vietoje, o santykiai yra abstraktesni ir jų buvimo vieta ne taip lengvai atpažįstama; to paties įvykio skirtingi atvejai yra atskiriami identifikuojant jų dalyvius, pvz., *Kenedžio nužudymas* vs. *Linkolno nužudymas*.

2.5. Todėl atsižvelgus į su atskaitos taško konceptu susijusius teiginius ir atliktus tyrimus darytina išvada, kad šiuo konceptu galima remtis ir lietuvių kalbos kilmininko linksnio reikšmių tyrime. Atskaitos taškas suteikia vienodą interpretacijos pagrindą daugeliui santykių, išreiškiamų kilmininko konstrukcijomis (nuosavybė, giminystė, dalies ir visumos santykis ir t. t.), todėl yra aktualus ir reikšmingas. Pavyzdžiui, galima daryti prielaidą, kad visoms posesyvinio kilmininko konstrukcijoms būdinga tai, kad posesorius funkcionuoja kaip konceptualus atskaitos taškas, suteikiantis mentalinę prieigą prie posesumo. O tai itin svarbu, nes tiriant linksnių reikšmes kognityviniame tyrime aktualu parodyti bendrą jungtį, kuri visas linksnio reikšmes sujungtų į visumą. Toliau pateikiamas atskaitos taško konceptas, pavaizduotas grafiškai. Tai galėtų būti scheminė posesyvinio kilmininko morfemos reikšmė.

2 schema. Atskaitos taško koncepto schema pagal R. Langackerį
(Langacker 1991, 172)

Šioje schemoje punktyrinė rodyklė vaizduoja mentalinę kelią, kuriuo stebėtojas seka per atskaitos tašką iki tikslinio objekto. Didelis apskritimas vaizduoja regioną, kuris apibrėžiamas kaip objektų, prie kurių atskaitos taškas suteikia tiesioginę prieigą, rinkinys. Pirmiausia stebėtojas dėmesį nukreipia į referencijos taško funkciją atliekantį objektą. Taip sužadinamas visas rinkinys susijusių objektų, iš kurių vienas ir yra tikslinis objektas. Ryškesnių linijų apskritimai, žymintys atskaitos tašką ir tikslinį objektą, rodo, kad abu šie objektai yra kognityviai iškilūs (angl. *salient*). Taigi stebėtojas pirmiausia užmezga mentalinę kontaktą su posesoriumi, kuris atlieka atskaitos taško funkciją identifikuojuant tikslinį objektą, t. y. posesumą.

Atskaitos taško konceptas daugeliu atvejų gali būti taikomas labai plačiai ir tinka nagrinėjant ne tik posesyvumą, bet ir kitas kilmininko linksnio reikšmes. Žmonės dažnai intuityviai naudojami atskaitos taško konceptu norėdami identifikuoti aplink juos esančius objektus. Todėl atskaitos taško konceptas gali būti pritaikomas ir tokiose kilmininko konstrukcijose, kurios turi konvencionalizuoto vieneto statusą, pvz., *anglų kalba* arba *Vilniaus universitetas*³. Tokiose konstrukcijose kilmininku žymimi vardažodžiai atlieka atskaitos taško funkciją. Pirmuoju atveju jie padeda identifikuoti, kokia konkreti kalba turima omenyje, antruoju atveju – nurodo konkretų universitetą. Kalbant apie konvencionalizuotą statusą turinčias konstrukcijas nebūtina turėti išsamių žinių ar plačiai išmanyti konteksto, susijusio su atskaitos tašku. Dažniausiai tokio pobūdžio frazės suvokiamos kaip vientisas lingvistinis vienetas, dėl itin dažnos vartosenos giliai įsišaknijęs kalbėtojų sąmonėje (Berg-Olsen 2005, 147).

Atskaitos taško konceptas pritaikomas analizuojant kilmininko konstrukcijas, žyminčias dalies ir visumos santykius, pvz., *Gyvenamojo namo rūsys buvo tamsūs ir drėgnas*. Šiame pavyzdyje matyti neatsiejamas santykis tarp visumos (*namo*) ir jos dalies (*rūsio*). Šiuo atveju visuma atlieka atskaitos taško funkciją suvokiant konkrečią jos dalį. Taip pat akivaizdi atskaitos taško santykiams būdinga asimetrija, nes

3 schema. Dalies ir visumos santykių schema pagal R. Langackerį (Langacker 2007, 77)

šiuo atveju tik visuma gali atlikti atskaitos taško funkciją ir būti vartojama konkrečiai jos daliai identifikuoti. Toliau pateikiama visumos ir dalies santykiams būdinga schema.

Šioje scheme dviguba linija rodo, kad tarp visumos ir dalies yra neatsiejamas vidinis santykis (angl. *intrinsic relationship*), rodantis, kad neįmanoma suvokti dalies nesuvokiant visumos, kuriai ji priklauso (Berg-Olsen 2005, 143).

Kaip minėta anksčiau, atskaitos taško konceptas taip pat gali būti aktualus anali-

³ Konvencionalizuoto vieneto terminas yra pritaikytas remiantis S. Berg-Olsen latvių kalbos kilmininko tyrimu. Tradicinėje lietuvių kalbotyroje tokio pobūdžio kilmininko konstrukcijos vadinamos nusakomosiomis (LKG III, 189; Paulauskienė 1989, 83).

zuojant kilmininko konstrukcijas, žyminčias giminystės santykius, pvz., *Alberto teta, pusbrolio sūnus* ir pan. Šiose konstrukcijose, kaip ir dalies ir visumos santykiuose, ryški glaudi sąsaja tarp abiejų dėmenų. Kilmininko linksnio žymimas dėmuo atlieka atskaitos taško funkciją identifikuojant antrąjį dėmenį. Toliau šis santykis pavaizduotas schemiškai.

Šioje schemoje tamsių kraštinių apskritimas žymi tikslinį objektą (*teta, sūnus*), atliekanti atskaitos taško funkciją. Kaip pažymi S. Berg-Olsen, tokio pobūdžio schemoje tik neprofiliuotas neatsiejamą vidinio santykio dalyvis gali atlikti atskaitos taško funkciją. Toks objektas jau yra įtrauktas į semantinę tikslinio objekto specifikaciją, todėl turi svarią užuominą (angl. *cue validity*) ir yra labai parankus identifikuojant tikslinį objektą (Berg-Olsen 2005, 151).

2.6. Pateiktos schemos yra gana abstraktaus pobūdžio, būdingos įvairiems lietuvių kalbos kilmininko vartosenos atvejams. Apžvelgti tik keli kilmininko linksnio reikšmių tipai. Turint išsamios tiriamosios medžiagos šias schemas galima modifikuoti arba praplėsti, pritaikyti ir kitiems šio linksnio vartosenos atvejams. Tačiau apibendrinant galima teigti, kad suvokiant lietuvių kalbos kilmininką kaip poliseminę kategoriją išvardyti tyrimo metodai galėtų padėti pasiekti svarbių rezultatų tiriant šio linksnio reikšmes. Teorijos praktinio pritaikymo vertę įrodo jau atlikti linksnio reikšmių tyrimai užsienio ir lietuvių kalbotyroje. Taikant kognityvinės gramatikos siūlomus metodus būtų patogu nuodugniai ištirti semantines lietuvių kalbos kilmininko funkcijas ir jų tarpusavio sąsajas, o semantinio tinklo metodas leistų sudaryti kilmininko semantinę struktūrą reprezentuojančią reikšmių ir reikšminių atspalvių tinklą ir jį palyginti su latvių kalbos kilmininko reikšmių tinklu. Tokie uždaviniai numatomi įgyvendinti šio straipsnio autorės rengiamoje disertacijoje apie lietuvių kalbos kilmininko reikšmes.

4 schema. Giminystės santykių schema, pritaikyta pagal S. Berg-Olsen (Berg-Olsen 2005, 152)

Išvados

Atlikus lietuvių kalbotyros kilmininko linksnio reikšmių tyrimų apžvalgą, tyrėjų darbai suskirstyti į keletą grupių. Pirmajai priskirtini tyrimai istoriniu aspektu, antrajai – normos aspektu, trečiajai grupei priskiriami darbai, kuriuose vadovaujamosi tradicine mokykline kalbotyra (šios grupės darbų yra daugiausia). Ketvirtąją grupę sudaro naujausi linksnio kategorijos tyrimai, kuriuose struktūralizmo teorijos aspektai yra derinami su kai kuriais kognityvinės gramatikos teiginiais. Apžvelgus jau atliktus tyrimus matyti, kad skirtingų tyrėjų darbuose išskiriamų kilmininko reikšmių skaičius skiriasi, jis įvairuoja nuo aštuonių R. Miliūnaitės darbuose iki dvidešimt dviejų J. Šukio veikale. Daugelyje darbų linksnio reikšmės yra išvardijamos pateikiant jų pavyzdžių, tačiau neparodomas linksnio reikšmių tarpusavio santykis, remiamasi skirtingomis teorijomis: nuo jaunagramatikų teorijos, tęsiančios antikos tradiciją, paremtą loginiu principu, iki struktūralizmo ir valentingumo teorijos. Todėl trūksta plačios ir sudėtingos kilmininko semantikos nuoseklios ir neprieštaringos, vienais teoriniais principais pagrįstos analizės. Tokiai analizei būtina pasirinkti ir aprašyti daugiausia galimybių teikiančią tyrimo metodą ir juo vadovaujantis atlikti nuodugną ir išsamų kilmininko semantikos tyrimą.

Pagal kognityvinius principus atlikta analizė būtų išsami ir tinkama taikyti praktikoje ir ja būtų galima pasinaudoti aprašant linksnio santykį su kitomis formomis. Toks tyrimas būtų reikšmingas tuo, kad taikant kognityvinės gramatikos principus būtų sistemškai aprašytas dar vienas (be jau minėto vietininko ir naudininko) konkretus lietuvių kalbos linksnis. Tad būtų galima palyginti kilmininko ir kitų linksnių reikšmių sąsajas, ypač turint omenyje tokius atvejus kaip posesyvinio kilmininko kaitaliojimas su naudininku (pvz., *skalbia mergaitei suknelę* ir *skalbia mergaitės suknelę*).

Taip pat įdomu, ar kilmininko reikšmės, išskirtos lenkų, latvių ir kitose kalbose, būdingos ir lietuvių kalbai. Atlikus tyrimą galima susieti, kurios reikšmės yra artimesnės, o kurios labiau nutolusios. Tam itin parankus yra semantinio tinklo metodas, kai semantiniame tinkle vienu metu užfiksuojami tarp kategorijos narių esantys skirtumai ir panašumai. Turint omenyje, kad kognityvinėje gramatikoje gramatinės morfemos suvokiamos kaip esančios poliseminės, semantinis tinklas itin tinka vidinei gramatinių kategorijų struktūrai pavaizduoti. Todėl greta J. Kerevičienės sudaryto lietuvių

kalbos naudininko reikšmių semantinio žemėlapių būtų prasminga turėti ir kitų linksnių, tarp jų ir kilmininko, semantinį žemėlapi, kad linksnių aprašai, parengti modernia metodika, būtų prieinami ir tipologiniams tyrimams.

Literatūra

- Ambrasas 1997 – Vytautas Ambrasas. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Ambrasas (sud.) 1997 – Vytautas Ambrasas. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Ambrasas 2006 – Vytautas Ambrasas. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Balkevičius 1963 – Jonas Balkevičius. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Valst. politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Berg-Olsen 2005 – Sturla Berg-Olsen. *The Latvian dative and genitive: A Cognitive Grammar account*. Oslo: University of Oslo.
- Dąbrowska 1997 – Ewa Dąbrowska. *Cognitive Semantics and the Polish Dative*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- DLKG 2005 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Ats. red. V. Ambrasas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Eckhoff 2011 – Hanne Martine Eckhoff. *Old Russian possessive constructions. A construction grammar approach*. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton.
- Fraenkel 1928 – Ernst Fraenkel. *Syntax der litauischen Kasus*. Kaunas: Valstybės spaustuvi (atspausdinta iš *Tautos ir žodžio* IV ir V knygų).
- Hellebostad Toft 2009 – Ellen Hellebostad Toft. *Adnominal and adverbial genitive constructions in Old Norse. A Cognitive construction grammar account*. Oslo: University of Oslo, Faculty of Humanities.
- Holvoet, Semėnienė 2004 – Axel Holvoet, Loreta Semėnienė. *Gramatinių kategorijų tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Jablonskis 1928 – Jonas Jablonskis. *Linksniai ir prielinksniai*. J. Jablonskis. *Rinktiniai raštai* (1957). Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Janda 1993 – Laura Janda. *A Geography of Case Semantics: the Czech Dative and the Russian Instrumental*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Kalinauskas 1972 – Bronius Kalinauskas. *Lietuvių kalbos žodžių junginių sintaksė*. Vilnius: Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas.
- Kerevičienė 2008 – Jurgita Kerevičienė. *The Lithuanian Dative and its English Counterparts (a Case Study in Cognitive Grammar)*. Kaunas.
- Kuryłowicz 1949 – Jerzy Kuryłowicz. Le problème du classement des cas. In: *Очерки по лингвистике. Проблема классификации падежей*. Москва: Издательство иностранной литературы.
- Kuryłowicz 1964 – Jerzy Kuryłowicz. *The inflectional categories of Indo-European*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Labutis 1998 – Vitas Labutis. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Langacker 1991 – Ronald W. Langacker. *Foundations of Cognitive Grammar, Volume II, Descriptive Application*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker 2009 – Ronald W. Langacker. *Investigations in Cognitive Grammar*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Langacker 2002 – Ronald W. Langacker. *Concept, Image, Symbol*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- LKE 1999 – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Ats. red. K. Morkūnas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG 1965, 1976 – *Lietuvių kalbos gramatika*. Ats. red. K. Ulvydas, V. Ambrazas. Vilnius: Mintis, 1965, 1976.
- Luraghi 2011 – Silvia Luraghi. Two theoretical approaches to cases in comparison. In: Th. Krisch, Th. Lindner (Hgg.) *Akten der 13. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft*. Wiesbaden: Reichert.
- Miliūnaitė (sud.) 2003 – Rita Miliūnaitė. *Kalbos patarimai. Sintaksė: Linksnų vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Miliūnaitė 2003 – Rita Miliūnaitė. *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Pakerys 2006 – Jurgis Pakerys. Veiksmo pavadinimo konstrukcija lietuvių kalbos gramatikoje. *Daiktavardinio junginio tyrimai (Lietuvių kalbos gramatikos darbai 4)*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Paulauskienė 1989 – Aldona Paulauskienė. *Gramatinės lietuvių kalbos vardažodžio kategorijos*. Vilnius: Mokslas.
- Paulauskienė 1994 – Aldona Paulauskienė. *Lietuvių kalbos morfonologija. Paskaitos lituanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Sirtautas, Grenda 1988 – Vytautas Sirtautas, Česys Grenda. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Mokslas.
- Šukys 1976 – Jonas Šukys. *Taisyklingai vartokime linksnius*. Kaunas: Šviesa.
- Taylor 2010 – John R. Taylor. *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Taylor 2000 – John R. Taylor. *Possessives in English. An exploration in Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Talmy 2003 – Leonard Talmy. *Towards a cognitive semantics (Vol. I, II)*. Cambridge – London: The MIT Press.
- Zinkevičius 1988 – Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių kalbos istorija 3: Senųjų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas.
- Žilinskaitė 2010 – Eglė Žilinskaitė. *Vietos raiška Mikalojaus Daukšos Postilėje: postpoziciniai vietininkai ir jų funkciniai ekvivalentai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Agnė Vaičienė

RESEARCHES ON MEANING OF GENITIVE CASE IN LITHUANIAN AND FOREIGN LINGUISTICS

Summary

The Lithuanian genitive is one of the most interesting but, at the same time, one of the most complex cases. The genitive case category consists of many interrelated meanings, such as possession, quantity, goal, material and many others. The survey of case meanings explorations of Lithuanian linguistics shows that many of such descriptions have an atomistic view-point as they do not disclose how different genitive meanings are related to each other. The explorations are made according to different theories, thus a comprehensive and consistent analysis is missing. Therefore, the aim of this article is review the findings of the existing Lithuanian genitive case researches and to show that it would be relevant and important to explore the genitive case according to the Cognitive Grammar principles, which have been being actively applied in foreign linguistics for the last two decades.

The article introduces the most important Cognitive Grammar statements that are significant for case explorations. One of the most relevant assertions of the Cognitive Grammar is that it supports the view that case morphemes, as all linguistic units, always carry a certain meaning. The Cognitive Grammar model allows determining and defining the prototypical case meaning and reveals its extension (instanciation) possibilities (peripheral meanings). In this way, the conception of cognitively polysemous meaning of language units is maintained: the genitive meaning consists of interrelated usage types, when one of them is more typical and more prototypous, and the other is in the periphery of case meanings. Thus, the Cognitive Grammar overcomes neogrammarians' atomism, structural linguistics and dichotomy of structural (grammatical) and semantic case.

Also, the article presents the method of a semantic network. The network model of linguistic meaning employed in the Cognitive Grammar allows explicitly formulating the relation between different uses of a case, without losing sight of important generalisations. At the end, the article discusses some aspects of the reference point analysis that is explicated by Ronald Langacker and that is very relevant to a case meaning analysis.